

ЦИРКУЛЯРНАТА МИГРАЦИЯ - ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА С МИГРАЦИЯТА НА ЗДРАВНИТЕ ПРОФЕСИОНАЛИСТИ

Илияна Георгиева

*Катедра по икономика и управление на здравеопазването,
Факултет по обществено здравеопазване, Медицински университет – Варна*

CIRCULAR MIGRATION – AN OPPORTUNITY TO OVERCOME THE CHALLENGES WITH MIGRATION OF HEALTH PROFESSIONALS

Pliyana Georgieva

*Department of Health Economics and Management, Faculty of Public Health,
Medical University of Varna*

РЕЗЮМЕ

Миграцията на здравните професионалисти е феномен, който през последните години значително увеличава мащабите си и поставя страните пред редица предизвикателства. Поради това се провеждат все повече изследвания, които обръщат внимание на ефектите от миграцията и техните полярни характеристики, като се търсят подходящи решения за здравните системи. Напоследък се налага мнението, че циркулярната миграция е един от най-подходящите инструменти за увеличаване на положителните и ограничаване на отрицателните последици.

Целта на настоящото изследване е да анализира циркулярната миграция като нов инструмент, който има потенциал да съдейства за преодоляване на предизвикателствата, пред които миграцията поставя здравните системи на страните. Използваните методи включват анализ и синтез на научна литература и доклади на различни международни и национални организации.

Резултатите от редица изследвания показват, че не съществува унифицирана дефиниция за циркулярна миграция, като предложените определения на академично и политическо ниво варират по своята същност. Приликите сред различните определения са в представянето на явлениято като временно и повтарящо се движение на индивиди между две държави, а различия-

ABSTRACT

The migration of health professionals is a growing worldwide phenomenon which poses a number of challenges to countries. Therefore, in order to find appropriate solutions for health systems, more research that pays attention to the effects of migration and their polar characteristics is being carried out. Recently, it has been suggested that circular migration is one of the most suitable instruments to increase the positive and limit the negative consequences of migration.

The aim of the present study is to analyze circular migration as a new instrument that has the potential to help overcome the challenges that migration poses to countries' health systems. The methods used include analysis and synthesis of scientific literature and reports of various international and national organizations.

The results of a number of studies show that there isn't a unified definition of circular migration and the proposed ones at an academic and political level vary in nature. The similarities among them are in the explanation of the circular migration as a temporary and repeating movement of people between two countries, and the differences come from the established duration of stay in the host and sending countries and the legal form it takes. There are different reasons that lead to the development of this phenomenon among health professionals, and it is considered that personal motives have the strongest influence on the decision of individuals. Given the dynamic pace at which cir-

та произлизат от установената продължителност на престоя в приемащата и изпращащата страна и правната форма, по която се осъществява. Причините, които водят до развитие на феномена сред здравните професионалисти, могат да бъдат най-различни, като се счита, че личните мотиви имат най-силно влияние върху решението на индивидите. Предвид динамичните темпове, с които се развива явлението, международните организации препоръчват страните да подобрят събирането на данни за циркулярната миграция на медицинските специалисти, които да послужат като доказателствена основа при формиране на политики в тази област.

Ключови думи: циркулярна миграция, здравни професионалисти, причини за циркулярна миграция

ВЪВЕДЕНИЕ

Миграцията на здравните професионалисти е един от значимите съвременни проблеми, развиващ се с динамични темпове в световен мащаб. Според данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) през последното десетилетие се наблюдава тенденция към увеличаване на броя на лекарите и медицинските сестри, които емигрират в страните – членки на организацията (23). Тези миграционни движения изправят здравните системи на държавите от цял свят пред различни предизвикателства, включващи недостиг на медицински специалисти, трудности при прогнозиране и планиране на потребностите от здравни професионалисти и неравномерно разпределение на човешките ресурси на национално и регионално равнище. Тези последици се отнасят за държавите, които са източници на миграционни потоци – т.нар. изпращащи страни (countries of origin)¹, за тези, към които те са насочени – приемащи страни (receiving countries)², както и за самите мигранти.

През последните десетилетия се провеждат все повече изследвания, които проучват причините за миграция и ефектите, до които води тя на микро и макро ниво. Резултатите от тези проучвания показват, че миграцията на здравните професионалисти има както положителни, така и негативни последици върху индивидите и

cular migration is developing, international organizations recommend that countries improve the data collection on circular migration of health professionals, which can serve as an evidence base for policy-making in this area.

Keywords: circular migration, health professionals, reasons for circular migration

здравните системи в приемащите и изпращащите държави (6,27). Поради това усилията на много от страните са насочени към разработване на различни програми и стратегии, чрез които да се увеличат положителните и ограничат отрицателните ефекти от миграцията.

Напоследък се налага мнението, че циркулярната миграция може да бъде подходящ инструмент на здравната политика в областта на човешките ресурси за справяне с предизвикателствата, пред които миграцията поставя изпращащите, приемащите страни и мигрантите, и който има потенциал да превърне “изтичането на мозъци” в “циркулиране на мозъци”. В съобщение на Европейската комисия (ЕК) относно циркулярната миграция и партньорствата за мобилност между Европейския съюз и трети държави се прави заключението, че при подходящи усилия, насочени към управление на циркулярната миграция, тя може да допринесе за задоволяване на потребностите от медицински специалисти в Европейския съюз (ЕС), да помогне на държавите по произход да оптимизират ползите и да ограничат отрицателните последици от емиграцията (34).

В глобален план възможностите на циркулярната миграция на здравни професионалисти също е обект на внимание. Това е един от ръководните принципи на Световната здравна организация (СЗО), заложен в Глобалния кодекс

за добри практики за набор на здравни професионалисти от други държави, в които организацията призовава страните членки да улеснят циркулярната миграция на медицински специалисти, така че уменията и знанията на мигрантите да бъдат от полза както за страните по произход, така и за приемащите страни (33). Поради това явлението се разглежда като важен инструмент на европейско и глобално равнище, с помощта на който до голяма степен може да се преодолее недостигът на здравни професионалисти и да се улесни трансферът на знания и умения между държавите.

Целта на настоящото изследване е да анализира циркулярната миграция като нов инструмент, който има потенциал да съдейства за преодоляване на предизвикателствата, пред които миграцията поставя здравните системи на страните. Използваните методи включват анализ и синтез на научна литература и доклади на различни международни и национални организации.

Същност и основни характеристики на явлението

Циркулярната миграция е феномен, който служи от години за обяснение на цикличните и сезонните движения на индивидите между развиващите и развитите региони в търсене на по-добри условия за живот и работа и дори за оцеляване (31). През последните десетилетия, със засилване на процесите на глобализация явлението започва да се развива с по-бързи темпове и правителствата на страните са изправени пред необходимостта да въведат модели, чрез които да управляват тези миграционните потоци. Пример в тази насока е Германия, която през 60-те години на XX век се опитва да приложи модела за циркулярна миграция, като привлича и осигурява временна трудова заетост на работници от Южна Европа и Турция - т. нар. гастарбайтери (*Gastarbeiter* – чуждестранен работник) (11). В следствие обаче тази практика се оказва неуспешна. По-късно, през 80-те години на XX век, идеята за този вид мобилност се анализира от икономисти и други изследователи и намира отражение в теорията за двойствения пазар на труда (24) и в теорията за новата икономика на трудовата миграция (26), но не като основен обект на анализ, а по-скоро като допълващ елемент в цялостната концепция.

Едва в края на първото десетилетие на XXI век европейски и международни организации започват да възприемат циркулярната миграция не само като спонтанен феномен, а като подходящ инструмент за формиране на стратегии и

политики в областта на миграцията. Или както посочва Fargues (2008), това е „нов интерес към една стара форма на миграция“ (10). В резултат на това, по време на работна среща на Глобалния форум за миграция и развитие, тя е представена като възможен механизъм, чрез който да се преодолеят предизвикателствата на традиционните форми на миграция (12).

На европейско равнище също се признава потенциалът на циркулярната миграция, като според Съвета на ЕС тя може да бъде полезна за развитието на изпращащите страни от гледна точка на намаляване на неблагоприятните ефекти от „изтичането на мозъци“ (17). Нарасналият интерес към темата се дължи най-вече на способността на явлението да генерира тристранни ползи за участниците в процеса (*triple win concept*). В основата на тази концепция стои идеята, че мигрантите имат възможност да разширят уменията си чрез предоставения достъп до обучение и технологии, приемащите държави - да ограничат недостига на човешки ресурси, а страните по произход - да се възползват от трансфера на знания и добри практики.

Предвид вниманието, което привлича феноменът на световно равнище, усилията на много европейски и международни институции са насочени към дефиниране на понятието за циркулярна миграция. Редица организации, сред които Европейската мрежа по миграция, Съветът на Европейския съюз, Международната организация по миграция, Институтът по миграционна политика и Европейската комисия, посочват различни определения, отразяващи тяхното собствено виждане и перспектива за развитие на феномена. Тези дефиниции варират по своята същност – част от тях описват самия процес на миграция като временно и повтарящо се движение на индивиди между поне две страни (1,12) (Глобален форум за миграция и развитие; Институт по миграционна политика), други акцентират на правната форма, по която се осъществява (4,9,34) (Европейска комисия, Европейска миграционна мрежа, Съвета на ЕС), а трети съчетават основните характеристики на явлението и взаимните ползи от процеса – концепцията за тристранните ползи (16) (Международната организация по миграцията). Най-често цитираното, но вероятно и най-широко дефинираното определение за циркулярна миграция е това на Европейската комисия - *форма на миграция, която се ръководи по начин, позволяващ в известна степен двупосочна легална мобилност между две държави.*

Прецизирането на понятието предизвиква и изследователски интерес. Newland (2009), Constant и кол. (2012), Wickramasekara (2011), Vertovec (2008) предлагат различни дефиниции, като основната идея, която обединява всички тях, е представянето на циркулярната миграция като форма на временна миграция с повтарящ се характер между поне две страни – по произход и дестинация (3,22,31,32).

По отношение на дефинирането на понятието на национално ниво Европейската мрежа за миграцията публикува доклад за циркулярната и временната миграция в държавите - членки (9). Резултатите от направеното изследване показват, че в страните няма унифициран подход към определяне на явлението, като само Нидерланд

еднократен престой в държавата – дестинация, който е последван от завръщане в родната страна. Циркулярната миграция, от своя страна, често се представя като форма на временна миграция, но за разлика от нея включва повече от един миграционен цикъл (9). Или това означава да има поне четири мобилности и две миграционни серии (28). На база разгледаните дефиниции и характеристики на явлението в Табл. 1 са посочени основните прилики и разлики между трите форми на миграция.

Формите на циркулярна миграция могат да се обобщят в две групи – такива, въведени на политическо ниво, и други, разглеждани в изследователски план. С най-голямо значение в контекста на ЕС, Европейската комисия посочва две форми

Табл. 1. Сравнение между перманентна, временна и циркулярна миграция

	Временна миграция	Перманентна миграция	Циркулярна миграция
Географско измерение	Пресичане на границите на две държави	Пресичане на границите на две държави	Пресичане на границите на две държави
Продължителност на престоя в приемащата страна	Краткосрочен или дългосрочен	Перманентно установяване	Краткосрочен или дългосрочен
Посока на движение	Движение от изпращащата към приемащата страна, последвано от завръщане в родната държава	Еднопосочно движение от изпращащата към приемащата страна	Двупосочна мобилност между приемащата и изпращащата страна
Повторяемост на процеса/честота	Един цикъл	Няма цикличност	Повече от един цикъл

дия и Португалия имат въведена официална дефиниция за феномена.

Имайки предвид липсата на общоприета и унифицирана дефиниция за циркулярна миграция, Newland (2009) обобщава, че повечето предложения за такава обхващат четири измерения (22):

- географско определяне на явлението - между поне две страни;
- продължителност на процеса – за по-кратки или по-дълги интервали от време;
- цикличност – повече от едно повторение;
- генериране на тристранни ползи – за приемащата, изпращащата страна и за мигранта.

Форми и причини за циркулярна миграция

Когато се дефинира циркулярната миграция, е необходимо да се направи разграничение с перманентната и временната миграция. При първия вид мобилност се разбира дългосрочното установяване в приемащата страна, а при втория –

на миграция - циркулярна миграция на граждани от трети страни, които са се установили в ЕС, и циркулярна миграция на лица, живеещи в трета държава (34). Това разграничение обхваща движението на различни професионалисти, включително медицински специалисти, и съвсем логично предвид функциите, които изпълнява организацията, поставя акцент върху правните аспекти на извършваната мобилност.

Научната литература посочва и други форми на явлението. Според начина на осъществяване Newland (2009) различава спонтанна и управлявана циркулярна миграция (22). При първата водещ е индивидуалният избор на мигранта за това в коя страна и за колко време да организира своята мобилност. Втората е резултат от сключени двустранни споразумения, програми и стратегии между страните по произход и дестинация.

Спонтанната миграция традиционно се счита, че обхваща най-вече сезонните работници и търговци, които пътуват между приемащите и

изпращащите страни, за да се възползват от специфичните условия, които предлагат тези държави. Напоследък обаче се наблюдава тенденция към развитие на тази форма на циркулярна миграция и сред висококвалифицираните професионалисти. Резултати от изследване, проведено сред 80 медицински сестри от Ямайка, показват, че 24% от тях са участвали четири пъти в циркулярна мобилност, а 80% от тях имат намерение това да се случи отново (18). В исторически план спонтанната миграция е доминиращата форма на явлението, но с нарастване на политическото значение на феномена през последните две десетилетия управляваната циркулярна миграция започва значително да се увеличава.

Резултатите от редица изследвания показват, че причините, които водят до миграция на здравните професионалисти, са най-разнообразни – лични, икономически, социални, политически, исторически и културни мотиви. Реалната ситуация обаче показва, че тези стимули не са достатъчни да задържат мигрантите в страните – дестинации, тъй като много от заминалите се връщат в родните си страни и повтарят този миграционен цикъл. Това означава, че има и други сили, които насочват медицинските специалисти към решението да участват в циркулярната мобилност. Това могат да са личните мотиви (свързани с индивида, семейството и професията) и тези от външната среда (икономически, политически и правни фактори).

Като основна предпоставка за развитието на този процес се разглежда глобализацията. Hugo (2003,2013), Vertovec (2008) и Sandu (2005) отбелязват усъвършенстването на транспортните връзки и средства за комуникация, намаляването на транзакционните разходи при банкови преводи и образуването на международни мрежи като условия, улесняващи циркулярната миграция (14,15,25,31). В същото време резултатите от други изследвания показват наличието на традиционни и исторически обосновани връзки между страните, сред които общ език, етнос и културна близост като важни причини за развитието на явлението (29).

На национално равнище причините, които водят до миграция, са най-разнообразни, но най-силен стимул сред тях представляват икономическите фактори. В краткосрочен период правителствата трудно могат да въздействат на икономическия климат в страната, така че той да стане по-благоприятен и да допринесе за завръщането на мигрантите. В дългосрочен план обаче Biondo (2012) посочва, че действия, насочени

към изравняване на трудовите възнаграждения в международен план и подобряване на условията за живот в изпращащите държави, може да стимулира здравните професионалисти да се завърнат в страните по произход (2). Meur (2014) отбелязва, че ролята на правителствата в този случай е изключително важна, тъй като тяхна задача е да осигурят на медицинските специалисти при тяхното завръщане в родината подходяща работна позиция и заплащане, които да съответстват на повишената квалификация, придобита в чужбина (19). Някои автори посочват и изтичането на временното разрешително за пребиваване в страната като причина за развитието на явлението, докато други споделят мнение, че получаването на постоянното местожителство в приемащата страна би стимулирало циркулярната миграция, тъй като мигрантите са наясно, че един ден могат да се завърнат, ако решат (21).

Факторите за циркулярна миграция могат да се търсят и в социално-икономическия профил на мигранта. Според Vadean и Piracha (2009) младите мъже с по-ниска степен на образование от развиващите се страни са по-склонни да участват в циркулярна мобилност (30), като Vertovec (2008) допълва, че бракът може да възпрепятства този процес, а раждането на деца да го предизвика отново (31). Meyer и кол. (2001) обясняват миграцията на представителите на научните среди с номадския начин на живот, който изисква изследователската професия (20). Това разбиране е относимо в голяма степен и към подбудите за циркулярна миграция на медицинските специалисти, тъй като някои от тях развиват и изследователска кариера, за която е нужно постоянно тестване на нови теории и хипотези. Друга често посочвана причина за циркулярна миграция е честота, т.е. колкото повече даден индивид участва в такъв вид мобилност, толкова по-вероятно е да продължи да го прави (21).

Някои от изследванията се основават на допускането, че поради социални, културни и лични мотиви циркулярните мигранти предпочитат да живеят в родните си страни. В тази връзка Hill (1987) предлага модел, при който индивидите в стремежа си да изберат оптималната продължителност на пребиваването в чужбина преценяват ползите от престоя в страните по произход от гледна точка финансовите изгоди, които ще извлекат в другата страна. Така, имайки предвид получаваното по-високо заплащане в държавата – дестинация, индивидуалната полезност зависи от продължителността на престоя, разпределен в

двете държави, и се увеличава чрез избора на оптимално време, прекарано в чужбина (13).

Други автори посочват като основание за циркулярна миграция желанието на индивидите да максимизират своето благосъстояние, извличайки ползи от условията, присъщи за държавите по произход и дестинация. Това означава, че мигрантите се възползват от получаваните финансови облаги в приемащите страни (по-високо възнаграждение), но генерират по-високо потребление на стоки и услуги на родния пазар, където разходите за живот са по-ниски (5). Dustmann (2003) допълва още, че мотив за завръщане представлява разликата в покупателна способност на валутата в приемащата и родната държава на мигранта (8). Друг стимул за циркулярна миграция, особено при висококвалифицирани професионалисти като медицинските специалисти е, че получените в чужбина знания и умения се заплащат по-високо в родната страна. В тази връзка Dustmann и кол. (2011) представят миграцията като следствие от решението за това къде могат да се придобият по-ефективно нови умения и къде възвръщаемостта от тях ще е най-висока (7). В този случай приемащите държави играят ролята на обучителни центрове, където медицинските специалисти имат възможността да разширят уменията си чрез достъп до съвременни технологии и различни курсове за повишаване на квалификацията. Така тези мигранти, които се завърнат в страните по произход, ще са по-високо оценени и заплатени.

Прегледът на научната литература показва, че няма много данни относно причините за циркулярна миграция на здравните професионалисти. В тази връзка повечето автори, които изучават проблема, се позовават на общите фактори, обуславящи циркулярната мобилност на специалисти от различни сектори, като те в голяма степен отразяват тенденциите и при човешките ресурси в здравеопазването. Резултатите от изследванията показват, че най-силно влияние върху решението за циркулярна миграция оказват личните мотиви, а мигрантите в повечето случаи са представени като икономически агенти, които се стремят да максимизират ползите и минимизират разходите, избирайки оптималното време за престой в приемащата и изпращащата страна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Циркулярната миграция като явление се развива от дълги години, но едва през последните две десетилетия на XX век започва да се разглежда като възможен инструмент за справяне с предизвикателствата, пред които миграцията поставя страните и здравните системи. Редица организации на европейско и международно равнище поставят акцент върху циркулярната миграция на здравните професионалисти и я определят като един от приоритетите за развитие на политиката в областта на човешките ресурси. Причината, поради която феноменът привлича такова внимание, е разкриването на потенциала му да генерира трестранни ползи за участниците в процеса (мигранта, приемащата и изпращащата страна).

Имайки предвид разнообразието от предложени дефиниции и характеристики на явлението, може да се направи изводът, че циркулярната миграция е един сложен и многоаспектен процес. Той представлява серия от миграционни движения с различна честота и продължителност, като всяка от тях може да се дължи на специфични фактори, оказващи влияние в точно определен момент. Това е вероятно и една от причините, поради които липсва унифициран подход към дефиниране на явлението.

Мотивите, които водят до циркулярна миграция на здравните професионалисти, могат да бъдат различни, като се счита, че личните мотиви имат най-силно влияние. По-доброто разбиране на факторите на микро и макро ниво, оказващи влияние върху решението за миграция, е от ключово значение за успешното управление на явлението. Поради това редица международни организации призовават страните да подобрят събирането на данни за циркулярната миграция на медицинските специалисти, така че да се разработи ефективна и основана на доказателства политика, която да е способна да отговори на съвременните предизвикателства, пред които миграцията поставя здравните системи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Agunias DR, Newland K. Circular Migration and Development: Trends, Policy Routes and Ways Forward . Washington, DC: Migration Policy Institute. 2007.
2. Biondo A. What's up after brain drain? Sometimes, somewhere, someone comes back: a general model of return migration. International Review of Economics, Springer; Happiness

- Economics and Interpersonal Relations (HEIRS). 2012; 59(3): 269-284.
3. Constant AF, Nottmeyer O, Zimmermann KF. The Economics of Circular Migration. IZA Discussion Paper Series 6940. The Institute Labour Economics (IZA).2012. [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/67308/1/728401940.pdf>
 4. Council of the European Union. Press release No. 15966/07, 2838th Council meeting, Justice and Home Affairs, 6-7 December. 2007.
 5. Djajic S, Milbourne R. A general equilibrium model of guest-worker migration: The source-country perspective. *Journal of International Economics*. 1988; 25(3-4): 335-51. doi: [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(88\)90059-1](https://doi.org/10.1016/0022-1996(88)90059-1).
 6. Dussault G, Frontiera I, Cabral J. Migration of Health Personnel in the WHO European Region. Copenhagen: World Health Organization. 2009. [cited 2021 feb 20]. Available from: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/95689/E93039.pdf.
 7. Dustmann C, Fadlon I, Weiss Y. Return migration, human capital accumulation and the brain drain. *Journal of Development Economics*. 2011; 95(1): 58-67.
 8. Dustmann C. Return migration, wage differentials and the optimal migration duration. *European Economic Review*. 2003; 47(2): 353–69.
 9. European Migration Network (EMN). Temporary and circular migration: empirical evidence, current policy practice and future options in EU Member States. 2011 [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://www.refworld.org/docid/4ece317e2.html>.
 10. Fargues P. Circular migration: Is it relevant for the south and east of the Mediterranean?. CARIM Analytic and Synthetic Notes 2008/40, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute. 2008. [cited 2021 feb 20] Available from: http://www.eui.eu/Personal/fargues/Documents/CARIM_AS&N_2008_40.pdf.
 11. Frenzel H, Weber T. Circular migration of health-care professionals: what do employers think. ILO Working Papers 994860923402676. International Labour Organization. 2014. [cited 2021 feb 20]. Available from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-manila/documents/publication/wcms_335060.pdf.
 12. Global Forum on Migration and Development. Workshop on Creating Development Benefits through Circular Migration. 2008. [cited 2021 feb 20]. Available from: https://www.gfmd.org/files/documents/gfmd_manila08_contribution_to_rt2-1_workshop_mauritius_2008_en.pdf.
 13. Hill JK. Immigrant decisions concerning duration of stay and migratory frequency. *Journal of Development Economics*. 1987; 25(1): 221-34. doi: 10.1016/0304-3878(87)90082-4.
 14. Hugo G. Circular migration: Keeping development rolling?. 2003. Migration Policy Institute. [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://www.migrationpolicy.org/article/circular-migration-keeping-development-rolling>.
 15. Hugo G. What we know about circular migration and enhanced mobility. Policy Brief No 7. Migration Policy Institute. 2013. [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/Circular-Migration.pdf>.
 16. IOM. Glossary on Migration. No 25. 2011. [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://www.corteidh.or.cr/sitios/observaciones/11/anexo5.pdf>
 17. Justice and Home Affairs. Council Conclusions of December 6–7, 2007, Doc No 15966/07 (Presse 275). 2007. [cited 2021 feb 20]. Available from: <https://db.euocrim.org/db/en/doc/1258.pdf>
 18. Kingma M. Nurses on the move: a global overview. *Health services research*. 2007; 42(3 Pt 2), 1281–1298. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6773.2007.00711.x>.
 19. Mekur Sh, Policy responses facilitating mobility or mitigating its negative effects: national, EU and international instruments. In: Buchan J, Wismar M, Glinos IA, Bremner J, editors. Health professional mobility in a changing Europe: new dynamics, mobile individuals and diverse responses. *Observatory Studies Series 32*. World Health Organization (acting as the host organization for, and secretariat of, the European Observatory on Health Systems and Policies); 2014. p. 301-324.
 20. Meyer, Jean-Baptiste, David E. Kaplan, and Jorge Charum. 2001. Scientific Nomadism and the New Geopolitics of Knowledge. *International Social Science Journal* 53 (168):309-321.
 21. Money J, Lin TK. Circular Migration of Health Professionals: Integration in the Host Countries. International Labour Organisation. Policy Brief 2. 2014.
 22. Newland K. Circular Migration and Human Development. Human Development Research Papers, HDRP-2009-42. Human Development Report Office (HDRO), United Nations Development Programme (UNDP). 2009.
 23. OECD. Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students. OECD Publishing, Paris. 2019. doi: <https://doi.org/10.1787/5571ef48-en>.
 24. Piore MJ. *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press. 1979.

25. Sandu D. Emerging transnational migration from Romanian villages. *Current Sociology*. 2005; 53(4): 555-582.
26. Stark O. *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell. 1991
27. Stewart J, Clark D, Clark PF. Migration and Recruitment of Healthcare Professionals: Causes, Consequences and Policy Responses. Policy Brief 7, Focus Migration; 2007.
28. Tijera A, Sheps M, Tucci E, Krasteva V, Novkova B, Tønnessen M et. al. Defining and Measuring Circular Migration. 2016. doi: <https://doi.org/10.18356/d11c3de5-en>.
29. Triandafyllidou A. Towards a better understanding of circular migration. METOIKOS project. Concept paper. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. European University Institute. 2010. [cited 2021 feb 20]. Available form: <http://hdl.handle.net/1814/19716>.
30. Vadean FP, Piracha M. Circular migration or permanent return: what determines different forms of migration?. IZA Discussion Papers 4287. Institute of Labor Economics (IZA). 2009.
31. Vertovec S. Circular migration: The way forward in global policy? *Canadian Diversity*. 2008; 6(3): 36-40.
32. Wickramasekara P. Circular Migration: A Triple Win or a Dead End. Global Union Research Network Discussion Paper No. 15. 2011. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1834762>.
33. World Health Organization. WHO Global Code of Practice on the International Recruitment of Health Personnel. Geneva: WHO; 2010. [cited 2021 feb 20] Available from: http://www.who.int/hrh/migration/code/WHO_global_code_of_practice_EN.pdf
34. Съобщение на Комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите относно циркулярната миграция и партньорствата за мобилност между Европейския съюз и трети държави. COM (2007) 248. 2007. Достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0248&from=BG> .

Адрес за кореспонденция:
Илияна Георгиева
Катедра по икономика и управление на
здравеопазването
Медицински университет – Варна
ул. „Марин Дринов“ 55
e-mail: iliyanka_1992@abv.bg